

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 316.4:159.944.4

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.4.17>

Кузьмук Ольга Миколаївна

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

вул. Шопена, 24, Луцьк, Україна

orcid.org/0000-0002-9729-1785

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ВИГОРАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ: АНАЛІЗ ВЗАЄМОВПЛИВУ ТА ЗАГРОЗ ДЛЯ ДОВГОСТРОВОЇ СТІЙКОСТІ

Актуальність проблеми. В умовах повномасштабної війни громадянське суспільство України демонструє безпрецедентний рівень мобілізації, відіграючи ключову роль у національному спротиві. Проте тривале функціонування в режимі надзвичайного напруження актуалізує проблему виснаження людського капіталу. Існує наукова потреба у подоланні розриву між макросоціологічним аналізом структурних умов діяльності третього сектору та мікрорівневим вивченням психоемоційного стану активістів. Розуміння механізмів взаємовпливу між інституційним середовищем та індивідуальним вигоранням є критично важливим для прогнозування ризиків та забезпечення довгострокової стійкості (resilience) громадянського суспільства.

Мета дослідження полягає у розробці та апробації гібридного методологічного підходу до аналізу кризових явищ у функціонуванні складних соціальних систем. Стаття має на меті продемонструвати, як синтез різнорівневих теорій дозволяє пояснити динаміку виснаження громадянського сектору через призму інституційних дисфункцій.

Методи дослідження. Методологічним ядром роботи є міждисциплінарна інтеграція теоретичних концепцій. Застосовано неоінституційну теорію Дугласа Норта для аналізу макрорівня («правила гри», формальні та неформальні обмеження) та трикомпонентну модель професійного вигорання Крістіни Маслач для аналізу мікрорівня. Концепція «інституційних пасток» Д. Норта використана для операціоналізації системних проблем (правова невизначеність, дефіцит ресурсів), тоді як інструментарій К. Маслач дозволив виміряти їхні наслідки для акторів (емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція досягнень).

Результати дослідження. У результаті дослідження сконструйовано пояснювальну модель самопідсилюваного циклу «низька інституціоналізація – високе вигорання». Доведено, що патогенне інституційне середовище виступає не лише фоном, а й активним тригером вигорання активістів. Визначено, що втрата людського капіталу внаслідок вигорання блокує можливості для розвитку сталих інституцій, замикаючи коло дисфункцій. Робота підтверджує високий евристичний потенціал запропонованого синтезу для діагностики загроз довгостроковій стійкості соціальних систем, де структурні чинники та людський ресурс є нерозривно пов'язаними.

Ключові слова: громадянське суспільство, інституціоналізація, професійне вигорання, неоінституціоналізм, соціальна стійкість, методологічний синтез.

Вступ. Одним із ключових методологічних викликів сучасної соціології є аналіз складних соціальних феноменів, у яких нерозривно переплетені структурні фактори макрорівня та індивідуальні психологічні стани мікрорівня. Традиційні підходи часто обмежуються одним із цих вимірів, що призводить до фрагментарного розуміння проблеми. Особливо гостро ця методологічна лакуна проявляється при вивченні соціальних систем в екстремальних умовах, де

інституційні дисфункції безпосередньо впливають на людський капітал. Яскравим емпіричним полем для розробки та апробації нового підходу до вирішення цієї проблеми є функціонування громадянського суспільства України в умовах повномасштабної війни.

Актуальність дослідження з методологічної точки зору зумовлена необхідністю створення інструментарію, здатного системно аналізувати взаємозв'язок між інституційною спроможністю соціальних систем та виснаженням їхніх людських ресурсів. Парадоксальна ситуація в українському громадському секторі – безпрецедентний сплеск активності на тлі інституційної слабкості та масового вигорання – слугує ідеальним кейсом для розробки та тестування інтегративної дослідницької моделі.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці та обґрунтуванні гібридної методологічної рамки, що синтезує концептуальні апарати різних наукових парадигм:

1. На макрорівні – неоінституційної теорії Д. Норта [4; 7] для аналізу формальних та неформальних «правил гри», що визначають функціонування громадського сектору.

2. На мікрорівні – трикомпонентної моделі професійного вигорання К. Маслач [2; 3] для вимірювання та аналізу психологічних наслідків для індивідів, що діють у цьому інституційному середовищі.

На відміну від дисциплінарно обмежених підходів, запропонована рамка дозволяє не лише констатувати наявність двох окремих проблем, а й концептуалізувати та емпірично верифікувати механізм їхнього взаємовпливу. Наукова новизна полягає у побудові на основі цього синтезу пояснювальної моделі самопідсилюваного циклу «низька інституціоналізація – високе вигорання», яка розглядається як системна «пастка стійкості».

Таким чином, метою даної статті є не стільки опис конкретної соціальної ситуації, скільки розробка, обґрунтування та апробація методологічного підходу, здатного аналізувати складні багаторівневі соціальні процеси та його застосування для вивчення загроз довгостроковій стійкості громадянського суспільства України.

Мета та завдання. Метою дослідження є розробка та апробація інтегративної соціологічної моделі для аналізу взаємозв'язку між інституційною спроможністю та людським капіталом у соціальних системах, що перебувають в екстремальних умовах, на прикладі громадянського суспільства України.

Відповідно до мети, основними завданнями дослідження є:

1. Теоретично обґрунтувати та розробити інтегративну методологічну рамку для аналізу взаємозв'язку інституційних та соціально-психологічних факторів у громадському секторі, синтезуючи для цього положення неоінституційної теорії та концепції професійного вигорання.

2. Апробувати розроблену рамку на прикладі громадянського суспільства України в умовах війни, емпірично дослідивши прояви інституційних дисфункцій та вигорання, та на основі аналізу концептуалізувати модель їхнього циклічного взаємовпливу як системної «пастки стійкості».

3. На основі ідентифікованої моделі розробити комплексну стратегію та практичні рекомендації, спрямовані на розрив негативного циклу та підвищення довгострокової стійкості громадського сектору.

Методи дослідження. Методологічним ядром даного дослідження є теоретичний синтез, що ґрунтується на вторинному аналізі існуючих соціологічних даних. Такий підхід є оптимальним для вирішення поставлених завдань, оскільки дозволяє інтегрувати та переосмислити наявне знання для побудови нової пояснювальної моделі складного соціального явища. Ключовими методами виступили концептуальне моделювання та вторинний аналіз даних.

На теоретичному рівні було проведено компаративний аналіз та синтез положень неоінституційної теорії та концепцій професійного вигорання, що дозволило сформулювати гібридну дослідницьку рамку. Для апробації та наповнення цієї рамки емпіричним змістом було здійснено вторинний аналіз соціологічних даних. Джерельною базою виступив масив наявних якісних та кількісних соціологічних досліджень, проведених провідними українськими та міжнародними інституціями протягом 2022–2025 років. Аналізу підлягали дані, що відображають динаміку громадської активності, рівень довіри до соціальних інститутів, а також звіти, які фіксують проблеми та виклики, з якими стикається громадський сектор.

Таким чином, методологія дослідження полягає у побудові нової концептуальної моделі шляхом теоретичного синтезу, верифікованого та деталізованого через глибокий вторинний аналіз релевантних емпіричних соціологічних даних.

Результати дослідження. Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що попри значну кількість досліджень інституціоналізації та професійного вигорання окремо, ключова наукова проблема полягає у відсутності системного аналізу їхнього взаємовпливу. Відповідно, центральним завданням даного дослідження є представлення цих феноменів не як паралельних процесів, а як елементів єдиної системи.

Проблематика дослідження є міждисциплінарною та спирається на напрацювання в галузі соціології інститутів, політичної соціології та психології праці. Аналіз наявних наукових джерел доцільно провести за двома ключовими напрямками, що відповідають теоретичній рамці статті.

Перший напрям охоплює дослідження інституціоналізації. Теоретичні основи цього феномену закладені у працях представників неоінституціоналізму. Соціологічний неоінституціоналізм, зокрема у версії П. ДіМаджіо та В. Пауелла, акцентує увагу на тому, як культурні норми та організаційні поля через механізми ізоморфізму обмежують та формують дії акторів [1]. Водночас економічний та історичний неоінституціоналізм, представлений працями Д. Норта, розглядає інститути як формальні та неформальні «правила гри», що структурують людську взаємодію [4; 7]. Ключовою для нашого аналізу є його концепція «інституційних пасток» – стійких, але неефективних норм, що блокують розвиток. В українському контексті питання інституціоналізації громадських організацій досліджували К. Петренко (аналіз інституційної спроможності та взаємодії з державою) [8], О. Калиняк (Бень) (етапи інституціоналізації молодіжних організацій) [9], С. Сорока та С. Лізаковська (форми взаємодії з органами публічного управління) [10], загальні питання розвитку громадянського суспільства висвітлені у працях В. Степаненка [11].

Другий напрям стосується вивчення професійного вигорання. Цей феномен концептуалізований у трикомпонентній моделі К. Маслач та С. Джексона, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію особистих досягнень і є домінуючою в сучасних дослідженнях [2]. Існують також інші підходи, як-от однофакторна модель А. Пайнса та Е. Аронсона, що розглядають вигорання передусім як стан фізичного, емоційного та когнітивного виснаження [5]. В Україні, особливо після 2022 року, з'явилася низка емпіричних досліджень, що фіксують масштаби проблеми. Зокрема, дослідження «Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства в Україні у 2024 році» показало, що 90% представників громадського сектору стикалися з професійним вигоранням через надмірне навантаження та ненормований графік [6].

Незважаючи на значну кількість праць з обох тем окремо, наукова проблема полягає у відсутності системного аналізу взаємозв'язку та взаємовпливу інституційної слабкості та вигорання в українському громадському секторі. Ця фрагментарність не дозволяє побачити повну картину та зрозуміти механізм їхнього циклічного самопідсилення.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що попри значну кількість досліджень інституціоналізації та професійного вигорання окремо, ключова наукова проблема полягає у відсутності системного аналізу їхнього взаємовпливу. Відповідно, центральним завданням даного дослідження є представлення цих феноменів не як паралельних процесів, а як елементів єдиної системи, що утворюють «пастку стійкості».

Процес інституціоналізації громадського сектору в Україні відбувається в умовах системних викликів, що створюють несприятливе, патогенне середовище для його сталого розвитку. По-перше, взаємодія з державою є глибоко амбівалентною: громадські об'єднання змушені одночасно виконувати ролі партнерів, рушіїв реформ та критичних контролерів, що породжує конфлікт інтересів та нестабільність. Ця ситуація ускладнюється кризою взаємної довіри та відсутністю спадкоємності у державній політиці, через що сектор існує в умовах постійної невизначеності «правил гри». По-друге, гострою проблемою є функціонування «інституційних пасток» – стійких, але неефективних норм, що виникають через розрив між формально задекларованими стандартами та реальними неформальними практиками. Для громадського активіста, діяльність якого мотивована прагненням до справедливості, така подвійна реальність

стає джерелом постійної фрустрації, а ситуація, коли зусилля розбиваються об стіну бюрократії, породжує відчуття «вивченої безпорадності», що запускає механізми виснаження.

Наслідком такого середовища є феномен професійного вигорання, що набуває в українському громадському секторі особливої гостроти. Відповідно до класичної моделі К. Маслач та С. Джексона, він діагностується через триаду симптомів: емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію професійних досягнень [2]. Емпіричні дані підтверджують загрозливі масштаби явища: до 90% українських активістів та волонтерів зазначають, що стикалися з професійним вигоранням [6]. Ключові драйвери цього процесу мають системний характер: організаційна дисфункція (відсутність чітких обов'язків та стратегії), дефіцит ресурсів (хронічна фінансова незахищеність) та психологічне навантаження (робота з травмою, ідеологічна самопожертва). Повномасштабна війна виступила каталізатором, який гіперболізував ці фактори, перетворивши вигорання на системний процес, що загрожує втратою найціннішого капіталу сектору – його людей.

Центральним результатом дослідження є обґрунтування існування деструктивного, самопідсилюваного циклічного зв'язку між інституційною слабкістю громадського сектору та професійним вигоранням його акторів. На першому етапі циклу інституційна крихкість функціонує як системний генератор стресорів. Розмитість ролей, нестабільність фінансування та необхідність функціонувати в умовах «інституційних пасток» не лише виснажують, а й породжують глибоку фрустрацію, підриваючи віру в сенс власної діяльності та провокуючи класичні компоненти синдрому вигорання. На другому етапі цикл замикається, оскільки масове вигорання, своєю чергою, стає потужним чинником, що консервує слабкість сектору. Вигорання веде до високої плинності кадрів, а разом із людьми сектор втрачає інституційну пам'ять, досвід та соціальний капітал. Виснажені команди переходять у режим «гасіння пожеж», втрачаючи ресурс для стратегічного планування та організаційної розбудови, а також спроможність до ефективної адвокаційної діяльності, спрямованої на зміну інституційних умов. Таким чином, формується небезпечна спіраль занепаду: інституційна слабкість створює умови для вигорання, масове вигорання спричиняє деградацію людського капіталу, а ця деградація унеможливорює посилення інституцій.

Висновки. Проведений соціологічний аналіз доводить, що довгострокова стійкість українського громадянського суспільства, яка є критично важливою для національної безпеки та повоєнного відновлення, перебуває під системною загрозою. Ця загроза зумовлена деструктивною синергією двох взаємопов'язаних процесів: недостатнього рівня інституціоналізації громадського сектору та масового професійного вигорання серед активістів. Ключовий висновок дослідження полягає в тому, що ці явища не є паралельними, а утворюють замкнуте коло («пастку стійкості»): структурні вади інституційного середовища систематично створюють патогенні умови для психологічного виснаження людського капіталу, а масове вигорання, у свою чергу, унеможливорює розбудову сильних інституцій, консервуючи первинну слабкість сектору.

Теоретико-методологічна значущість дослідження полягає у розробці та обґрунтуванні інтегративної аналітичної рамки, що дозволяє вивчати цей циклічний зв'язок. Шляхом синтезу неоінституційної теорії та трикомпонентної моделі професійного вигорання було створено методологічний інструмент, здатний долати розрив між макрорівневим аналізом (інститути) та мікрорівневим аналізом (психологічні стани), що дозволяє перейти від лінійного аналізу «причина-наслідок» до системного розуміння складних соціальних процесів. Практичне значення роботи полягає в обґрунтуванні необхідності переходу до комплексного, двовекторного підходу до підтримки громадського сектору. Результати аналізу чітко демонструють, що будь-які стратегії, які фокусуються лише на одному з елементів циклу, апріорі будуть малоефективними.

Для розриву цього замкнутого кола необхідна цілісна та багаторівнева стратегія. На макрорівні це вимагає створення сприятливого інституційного середовища через завершення ключових реформ та перехід до довгострокових моделей інституційної підтримки. На мезорівні зусилля мають бути спрямовані на інвестування в інституційну спроможність ОГС, впровадження ефективних систем управління та формування підтримуючої корпоративної культури. Нарешті, на мікрорівні необхідна цілеспрямована підтримка індивідів через забезпечення доступу до якісних послуг із психічного здоров'я та професійного розвитку.

Перспективи подальших наукових розвідок лежать у площині емпіричної верифікації запропонованої у статті теоретичної моделі. Актуальним є проведення лонгітюдних досліджень для відстеження в динаміці взаємозв'язку між інституційним розвитком та рівнем вигорання, а також компаративний аналіз досвіду інших країн, що проходили через періоди глибоких суспільних криз. Такі дослідження допоможуть не лише вдосконалити запропоновану модель, а й розробити більш ефективні, науково обґрунтовані рекомендації для зміцнення українського громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. DiMaggio P. J., Powell W. W. The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*. 1983. Vol. 48, No. 2. P. 147–160.
2. Maslach C., Jackson S. E. The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*. 1981. Vol. 2, no. 2. P. 99–113.
3. Maslach C., Leiter M. P. The Truth About Burnout: How Organizations Cause Personal Stress and What to Do About It. San Francisco : Jossey-Bass, 1997. 208 p.
4. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 152 p.
5. Pines A. M., Aronson E., Kafry D. Burnout: From Tedium to Personal Growth. New York : The Free Press, 1981. 229 p.
6. Дослідження безпекових потреб громадського сектору: 90% опитаних зазначили про професійне вигорання / Центр демократії та верховенства права. 21 червня 2024. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/186189/2024-06-21-doslidzhennya-bezpekovykh-potreb-gromsektoru-90-opytanykh-zaznachyly-pro-profesiynne-vygorannya/>
7. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ : Основи, 2000. 198 с.
8. Петренко К. Особливості інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 2. С. 227–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2018_2_16
9. Калиняк (Бень) О. Т. Етапи інституціоналізації молодіжних громадських організацій. *Український соціум*, 2006, №. 3-4(14-15), pp. 77–86. <https://doi.org/10.15407/socium2006.03-04.077>.
10. Сорока С., Лізаковська С. Особливості інституціоналізації співпраці органів публічного управління з організаціями громадянського суспільства. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2021. № 2 (77). С. 161–169.
11. Степаненко В. Громадянське суспільство і держава після виборів 2019 р. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2019. Вип. 6 (20). С. 25–34.

REFERENCES

1. DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.
2. Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2(2), 99–113.
3. Maslach, C., & Leiter, M. P. (1997). *The Truth About Burnout: How Organizations Cause Personal Stress and What to Do About It*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
4. Nort, D. (2000). *Instytuttsii, instytuttsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and economic performance]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
5. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
6. Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava. (2024, June 21). *Doslidzhennia bezpekovykh potreb hromsektoru: 90% opytanykh zaznachyly pro profesiine vyhorannya* [Research on the security needs of the civil society sector: 90% of respondents noted professional burnout]. Detector Media. Retrieved from <https://cs.detector.media/community/texts/186189/2024-06-21-doslidzhennya-bezpekovykh-potreb-gromsektoru-90-opytanykh-zaznachyly-pro-profesiynne-vygorannya/> [in Ukrainian].
7. Petrenko, K. (2018). Osoblyvosti instytuttsiinoi spromozhnosti hromadskykh obiednan v Ukraini [Features of the institutional capacity of public associations in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 2, 227–241. [in Ukrainian].

8. Pines, A. M., Aronson, E., & Kafry, D. (1981). *Burnout: From Tedium to Personal Growth*. New York, NY: The Free Press.
9. Kalyniak (Ben) O. T. (2006). Etapy instytutsionalizatsii molodizhnykh hromadskykh orhanizatsii [Stages of the institutionalization of youth non-governmental organizations]. *Ukrainskyi soium*, 3–4(14–15), 77–86. <https://doi.org/10.15407/socium2006.03-04.077>. [in Ukrainian].
10. Soroka, S., & Lizakovska, S. (2021). Osoblyvosti instytutsionalizatsii spivpratsi orhaniv publichnoho upravlinnia z orhanizatsiiamy hromadianskoho suspilstva [Features of institutionalization of cooperation of public administration bodies with civil society organizations]. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, 2(77), 161–169. [in Ukrainian].
11. Stepanenko, V. (2019). Hromadianske suspilstvo i derzhava pislia vyboriv 2019 r. [Civil society and the state after the 2019 elections]. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin*, 6(20), 25–34 [in Ukrainian].

Kuzmuk Olga Mykolaivna

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science and Public Administration
Lesya Ukrainka Volyn National University
24, Shopena str., Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9729-1785

INSTITUTIONALIZATION AND BURNOUT OF CIVIC ACTIVISM: ANALYSIS OF INTERACTION AND THREATS TO LONG-TERM RESILIENCE

Problem. *In the context of the full-scale war, civil society in Ukraine demonstrates an unprecedented level of mobilization, serving as a cornerstone of national resistance. However, functioning in a prolonged mode of emergency and extreme stress increasingly actualizes the critical issue of human capital depletion. There is a pressing scientific necessity to overcome the analytical disconnect between macro-sociological studies of the third sector's structural conditions and micro-level examinations of the psycho-emotional states of individual activists. Comprehending the reciprocal mechanisms between the institutional environment and individual burnout is essential for predicting potential risks and securing the long-term resilience of civil society.*

Purpose. *The primary objective of this study is to develop and validate a hybrid methodological approach designed to analyze crisis phenomena within the functioning of complex social systems. Specifically, the article aims to demonstrate how a synthesis of theoretical concepts from distinct levels of analysis can effectively explain the dynamics of exhaustion within the civic sector through the perspective of institutional dysfunctions.*

Methods. *The methodological core of this research rests on interdisciplinary theoretical integration. It employs Douglas North's neo-institutional theory to analyze the macro-level structure – specifically the formal and informal «rules of the game». Simultaneously, Christina Maslach's three-component model of professional burnout is utilized to analyze the micro-level. The concept of «institutional traps» is applied to operationalize systemic dysfunctions such as legal uncertainty and resource deficits, while Maslach's validated instruments measure their specific consequences for actors: emotional exhaustion, depersonalization, and the reduction of professional achievements.*

Results. *The application of this hybrid approach facilitated the construction of an explanatory model depicting a self-reinforcing cycle of «low institutionalization – high burnout». The findings demonstrate that a pathogenic institutional environment acts not merely as a passive context but as an active trigger for activist burnout. Furthermore, the study identifies that the loss of human capital resulting from burnout subsequently blocks opportunities for strengthening and developing sustainable institutions. This work confirms the significant heuristic potential of such interdisciplinary synthesis for diagnosing threats to the resilience of social systems where structural factors and human capital are inextricably intertwined.*

Key words: *civil society, institutionalization, professional burnout, neoinstitutionalism, social resilience, methodological synthesis.*

Дата надходження статті: 15.11.2025

Дата прийняття статті: 04.12.2025

Опубліковано: 29.12.2025